

Túros Endre

Idegenek egy szocialista intézményben

A kelet-európai szocialista országok, és közöttük kiváltképpen Románia, teljesen elzárultak minden külső kapcsolat elől az 1989-es fordulat előtti időben. Külföldi és romániai intézmények között semmiféle közvetlen kapcsolat nem létezett; a romániai intézmények hosszú évtizedeken keresztül tartó zártsága pedig a közvetlen kapcsolatok kialakítását a nagy lehetőségek kitarulkozása pillanatában is akadályozza, fékezi, szinte lehetetlenné teszi – éppen a kapcsolatalakítás gyakorlatának hiánya és a mélyen beidegződött idegennel szembeni elzárkózási, kirekesztési technikák már-már ösztönös, reflexszerű működése miatt. A szocialista intézmények zártságára jellemző, hogy a külső közelítési szándékok számára mindössze a gondosan megtervezett „vitrin” áttekintését teszi lehetővé, az intézmény működésének valós szabályrendszerét pedig elrejt az idegen közelítési szándékok elől. Az idegenek (külföldiek) közelítési, behatolási, partnerkereső szándékai kemény közegellenállásba ütköznek '89 után is – most már nem a központi hatalom, hanem a megcélzott konkrét intézmények részéről. Az elzárkózás, a kirekesztés, a behatolási kísérletre válaszoló közegellenállás nem annyira nyílt, mint évekkel ezelőtt, sokkal burkoltabb, de mindenképpen érzékelhető.

Az idegen kultúrát képviselők romániai intézménybe való behatolási, együttműködési szándékainak csődjét (kudarcat, eredménytelenségét) és a közelítés, a kirekesztési technikák leküzdésének, a közegellenállás legyőzésének lehetőségeit egy tipikusan szocialista intézmény, az állami gondozásban levő gyerekek nevelésével foglalkozó romániai gyermekotthon életéből vett példával próbálom érzékeltetni.

Az egykori árvaházak mintájára működő gyermekotthonokban nevelkedő családból kirekesztett gyermekek száma Romániában

százazres nagyságrendű. Az elmúlt évtizedekben is ekkora volt, a következő években pedig – józan valószínűség számítás szerint – növekedni fog. Ezeket az intézményeket nem nevezik árvaháznak, mert az itt élő kiskorúak döntő többsége nem árva, élnek a szüleik, de vagy lemondtak szülői jogaikról, vagy a gyermek- és ifjúságvédelem illetékes szervei voltak kénytelenek megfosztani őket szülői jogaik gyakorlásától, mert az a családi környezet, amit biztosítani tudtak gyerekeik számára, nem tette lehetővé a gyermek normális személyiségfejlődését, hanem akadályozta azt.

A gyermekotthonok világa zárt világ. Kívülállóknak számára ismeretlen, szinte megközelíthetetlen – a szó fizikai értelmében is. Legtöbbjüket vasrácsos kapu védi a külső érdeklődés és a belülről esedékes kifelé igyekvő szándékok ellen is. A betekintés és az onnan való kitekintés egyaránt kemény akadályokba ütközik.

Az 1989-es fordulat utáni hónapokban, a kommunista diktatúra „leleplezésének” időszakában a sajtó nyilvánosságra hozta a romániai gyermekotthonok (árvaházak) nyomorúságos helyzetét. A nyugati sajtóban is divatos téma volt ez. A Románia felé forduló érdeklődés, segíteni akarás jelentős része a gyermekotthonok köré koncentrált. A gyorssegélyek ideje azonban nem tartott sokáig, a hosszútávú segélyakciókat tervező szervezetek pedig valamiféle partnerkapcsolat kialakítását kezdték szorgalmazni. A partnerkapcsolat kialakításához a gyermekotthonok zártságának feloldására, az intézeti rendszer nyitottabbá tételére van szükség. A hosszú évtizedek beidegzettsége és az intézmény változatlansága azonban ennek a szükséges nyitásnak legfeljebb a látszatát tette lehetővé. A partnerkapcsolatot kereső, az intézeti nevelést segíteni akaró, mediációs tevékenységeket tervező külföldi szervezetek nyílt vagy burkolt ellenállásba ütköztek, és ezért vagy lemondtak a további segélyezésről, vagy módosították terveiket a helyi lehetőségek függvényében.

A jelenség szemléltetésére egyetlen romániai gyermekotthonnak egyetlen svájci segélyszervezettel való kapcsolatát, a kapcsolat változását, módosulását próbálom bemutatni – nagyon vázlatosan.

Egy svájci evangélikus ifjúsági szervezet elhatározta, hogy kapcsolatba lép a csíksomlyói gyermekotthonnal és rendszeresen támogatni fogja. 1991 nyarán balatonparti üdülőtáborban látták vendégül az intézet növendékeit és személyzetét. A táborozás az ismerkedést, a partnerkapcsolat kialakulását szolgálta. A segélyezők vendéglátóként és programszervezőként fogadták a vendégeket. Az előre elkészített, tevékenységelvű, „németes” program szigorú betartása kötelező volt mind a gyerekek, mind a személyzet számára.

A romániai vendégek számára nagyon nehéz volt ezt betartani (szigorú pontosságot, a tervezett tevékenységek maradéktalan elvégzését követelte). A gyerekeknek szinte tetszett, de terhes volt; a felnőttek számára kellemetlen.

A svájciak ekkor szerezték az első információikat jövőő partnereikről. Ekkor született az első távlati megállapodás: folyamatosan fogják segíteni az intézetet anyagilag (főleg élelmiszercsomagokkal), jövőben is táboroztatnak – de: szeretnék megismerni a gyermekotthon belső életét, ebbe is szeretnék bekapcsolódni, segíteni – ezért svájci fiatalokat szeretnének Romániába küldeni, akik az intézetben élve, belülről ismerhetik meg ezt az életet.

1991 őszén megérkeztek az első svájci fiatalok – egyetemisták, akik három hónapra jöttek (egy fiú és egy leány). Számukra az együttműködés modellje a nyári táborozás volt. A „magasabb kultúrából alászállt civilizátor” büszke erkölcsi tudatával közelítettek a „primitív bennszülöttek” világához. Értelmes, tehetséges, hatalmas munkabírási fiatalok voltak. Az eleve elkönyvelt teljes siker reményével láttak munkához – el sem tudták képzelni, hogy kudarcot vallhatnak. Józanáguknak köszönhető, hogy az itt töltött három hónap végén kudarcukért nem a környezetet (pontosabban: nemcsak a gyermekotthoni környezetet) okolták. Érezték, hogy valami az ők viselkedésükkel sincs rendben.

1991 januárjától az iskolai év végéig újabb csoport vett részt az intézet életében (egy fiú, két lány), akik megfigyelők, tanácsadók, szervezők és példamutatók akartak lenni egyszerre. Szervezni, vezetni próbálták az egész közösséget (ha nem is vallották be mindig nyíltan) – mert „náluk így van”, „ők jobban tudják”. Ellenséges viszonyba kerültek a személyzettel, az alkalmazottakat feljelentették az igazgatónál, elképzeléseiket rá akarták kényszeríteni az intézet vezetőségére, az anyagi támogatást feltételekhez kötötték. – Mikor rájöttek arra, hogy tevékenységük a teljes kudarc felé közelít, azt is megtudták, hogy egy másik gyermekotthonból (közeli, általuk is ismert intézetből) kitiltották a hozzájuk hasonló német fiatalokat, mert „zavarták az intézet belső rendjét”. – Ettől a pillanattól kezdve (kb. 1992 március eleje) próbáltak békésen „bekapcsolódni”. Ezt maximálisan támogatták az intézet alkalmazottai – a kellemes látszatok megőrzésének ez a legeredményesebb módja. A svájci fiatalok már nem tolakodtak, de részt vettek mindenben, ahová meghívták őket; nagy elismeréssel nyilatkozták a látottakról, és csak azt tették, amit kértek tőlük. A konfliktushelyzeteket kerülték, minden lehetséges konfliktust mellőznek.

Egyetlen kérésük volt: kértek egy helyiséget, amit ők szeretnének berendezni. A tavaszi vakáció folyamán (1992. április) egész expedíció érkezett Svájcból; faanyagot, szerszámokat, játékokat hoztak, és felszerelték a „svájci klub”-ot. – Ebben a klubban a harmadik évharmad folyamán (1992 április–június) kizárólag a svájci fiatalok foglalkoztak a gyerekekkel, csoportonként, hetekre kiírt órarend szerint. Céljuk már nem az intézetben folyó nevelő munka átszervezése volt; egyszerű, konkrét célt szolgáltak a klubban folyó tevékenységek: a tárgyi környezet megbecsülésére szoktatni a gyerekeket. Mindezt önállóan, saját hatáskörén belül, a nevelő individuális felelősségét hangsúlyozva próbálta meg a háromtagú svájci csoport.

Az 1992 nyarán szervezett közös táborozás is egészen más lett, mint az előző évi. A közösen összeállított program tiszteletben tartotta ugyan az előző évi alapelvet (tevékenységközpontú, pl. TV-t nem nézhetek a gyerekek), de lazább, minimális pontosságot, fegyelmet követelt, a felnőttek számára is egészen elviselhető volt. A svájci csoport (harmincan vettek részt a háromhetes táborozáson) ekkor már nem akart diktálni, engedékeny módon kereste a kooperáció lehetőségeit.

Az új tanévre (1992–93) két pedagógiai iskolát végzett leány költözött a csíksomlyói gyermekotthonba, és ők már a teljes tanévet ott töltötték. Ismerték valamennyire a gyerekeket és az intézetet is, hiszen mindkét táborozáson részt vettek, és többször meglátogatták már a gyermekotthont is. A tervezett pedagógiai gyakorlatra hosszabb ideje készülődtek – még a nyelvet is megtanulták valamennyire otthon, hogy anyanyelvükön értekezhesse a gyerekekkel.

Ők már az indulás pillanatában megpróbálták integrálódni az intézet nevelőközösségébe. Német nyelvtanfolyamot indítottak a nevelők számára is, a gyerekeknek is. A tanfolyam bevallottan közösség-szervező szándékkal is indult. Ez a szándék azonban mentes volt minden uralkodói árnyalattól. Gyerekek is, felnőttek is önkéntes alapon vettek részt a tanfolyamon, és bármikor abbahagyhatták. Az eredmény nagyon viszonylagos ugyan, de mégis érzékelhető: tanév végéig már csak alig néhány felnőtt tartott ki a tanfolyamon, de a nevelők közelebb kerültek egymáshoz, és többen baráti viszonyba kerültek a svájci lányokkal.

Ebben a tanévben (1992–93) már a „svájci klub” is megnyílt az érdeklődő nevelők számára. A hazai nevelők is szervezhettek ott tevékenységeket – a svájciakkal közösen is, magukra is. A tanév vége felé már nagyon megszorodtak a közös tevékenységek a klubon kívül is: kirándulások, ünnepélyek, játékok, játékszerek készítése,

sportrendezvények stb.

Ez a két svájci leány nem akarta megváltoztatni az intézet belső rendjét, nem próbálta befolyásolni a vezetőség döntéseit, hanem megpróbált beépülni a gyermekotthon életébe. Sikerült alkalmazkodniuk, és nagyon szerény napi tevékenységükkel, nevelő munkájukkal, életmódjukkal megközelíthető, elérhető, követhető modellt, mintát szolgáltatniuk a velük együtt tevékenykedő nevelőknek. Hosszútávú céljuk, nyilván, változási folyamatot elindítani, és ez alatt a tanév alatt csak a kezdet kezdetéig juthattak el, de mediátori tevékenységük mindenképpen eredményesnek tekinthető.

Ennyi lenne a kétéves kapcsolat vázlatos története. Megértéséhez azt is szükséges tudnunk, hogy a kapcsolat módosulása, változása csak nagyon kevésbé függött az éppen akkor Romániában dolgozó svájci fiatalok személyi adottságaitól. Nagyon jól, nagyon szervesen működő szervezet tagjai ezek a fiatalok, akik nemcsak folyamatosan tájékoztatták egymást mindenről, amit tapasztaltak, de a szervezetet irányító lelkésszel közösen mindent megbeszéltek, értékelték, és mindig közösen döntöttek el, hogy a következőkben mit és hogyan próbálnak tenni. Állandóan leveleztek, telefonáltak és nagyon gyakran többen meglátogatták az itt dolgozókat. Karácsonykor, Húsvét táján, nyári vakációban gyakran tíznél is több svájci látogató érkezett a csíksomlyói gyermekotthonba.

A vázlatos bemutatásban érzékeltetni próbáltam a mediációs feladatra vállalkozó svájci szervezet viselkedésének változásait. Összegezőként eddigi tevékenységük (ugyanis a kapcsolat tovább folytatódik) négy szakaszban írható le:

(1.) a legelső időszakban a mindenképpen változtatni akarás erőszakoltsága teljes eredménytelenségre vezetett (1991 nyara – 1992. március);

(2.) tevékenységük második szakaszában próbálnak alkalmazkodni, „kezdik lennebb adni”, próbálják kerülni a konfliktusokat – két különböző világ találkozásában ez az egymás elviselésének kezdete (1992. március–április);

(3.) a harmadik időszakra az önálló, független tevékenységek szervezése jellemző (a „svájci klub” létrehozása és működtetésének első szakasza – 1992. április–június);

(4.) a negyedik szakaszban pedig a kooperációs kapcsolat tudatos építése, a közös tevékenységek beindítása, a gyermekotthon életébe való integrálódás kísérlete jellemezte a mediátorok tevékenységét (1992. július – 1993. június).

A mediátorok viselkedésének módosulása két alapvető okkal magyarázható:

– változtatásra kényszerítették őket a sorozatos kudarc-tapasztalatok;
– változtatásra tette képessé őket a folyamatos kultúra-tanulás, a környezet, a lehetőségek megismerése.

Sikeresen integrálódva a mediációs tevékenység környezetébe, a csíksomlyói gyermekotthon növendékei és személyzete előtt mintegy „legitimációs vizsgát” tettek – tevékenységük legitimitása már nem kérdőjelezhető meg. Hosszútávú változtatási terveik kivitelezéséhez ezzel megteremtették az alapot. A tervezett eredmény megközelítése azonban még hosszú évek legalább ennyire tudatos és rugalmas, alkalmazkodni tudó mediatori tevékenységének függvénye. A folytatásra vállalkozó mediátoroknak a kultúra-tanulás minden lehetőségét fel kell használniuk, nagyon alaposan, árnyalatnyi pontossággal kell ismerniük azt a közeget, ahol tevékenykedni próbálnak. – Mindez nélkülözhetetlen a példaként bemutatott kapcsolat továbbépítéséhez, de elengedhetetlenül fontos minden olyan kezdeményezés számára, amely a romániai gyermekotthonokat (árvaházakat) próbálja segíteni hosszútávú partnerkapcsolat kialakításával.

A bemutatott eseménysor konklúziója:

– Az idegen behatolási szándékok, a partnerkapcsolat kialakulását feltételező együttműködési tervek reflexszerű kirekesztési technikák beindulását eredményezik a szocialista típusú intézményekben.

– A behatolási kísérletekkel, a mediációs próbálkozásokkal szembeni ellenállás a '89-es változások után nem szűnt meg – mindössze a központi hatalom szintjéről az intézmények szintjére konkretizálódott.

– A közegellenállás leküzdésének lehetőségét a mediatori tevékenységre vállalkozó idegenek (külföldiek) alapos terepismerete és alkalmazkodó képessége teremtheti meg.

1993. május